

MUHAMMED ŞEFÎ' DİYÜBENDÎ

(محمد شفيع ديوبندي)

(1897-1976)

Pakistanlı fakih ve müfessir.

20 Şâban 1314'te (24 Ocak 1897) Hindistan'da Uttar Pradeş eyaletinin Sehârenpûr şehrine bağlı Diyûbend kasabasında doğdu. Ataları soylarının Hz. Osman'a dayandığını naklettikleri için aile fertleri çoğunlukla Osmânî nisbesini kullanır. Büyük dedesi Hâfız Kerîmullah, Diyûbend'e yakın Corâsi kasabasında yaşamaktayken Hindular'ın baskısı yüzünden XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Diyûbend'e göç etmişti. Babası Hâfız Muhammed Yâsîn, Dârü'lulûm-i Diyûbend'de tahsil gördükten sonra buraya hoca olmuş ve kırk yıl kadar Farsça ve Arapça okutmuştur.

Muhammed Şefî', küçük yaşta Dârü'lulûm-i Diyûbend hocalarından Hâfız Abdülazîm ve Hâfız Nâmdâr Han'ın yanında Kur'an eğitime başladı, babasından Farsça ve Arapça, amcası Manzûr Ahmed'den matematik okudu. 1913'te Dârü'lulûm-i Diyûbend'e girdi ve 1917'de medrese tahsilini tamamladı. Bu arada özel dersler aldı, hocası Eşref Ali Tehânevî'nin teşvikiyle felsefeye yöneldi. Hocaları arasında Mahmûd Hasan Diyûbendî, Enver Şah Keşmîrî, Azîzürrahman Osmânî, Şebbîr Ahmed Osmânî, Asgar Hüseyin Diyûbendî, İ'zâz Ali Diyûbendî, Resûl Han Hezârevî ve Habîbürrahman Osmânî bulunmaktadır. Mezuniyetinin ardından Dârü'lulûm-i Diyûbend'de müderrisliğe başladı ve kısa zamanda birinci dereceden müderrisliğe yükseldi. 1943 yılına kadar burada hadis, fıkıh, Arap edebiyatı, mantık ve felsefe dersleri okuttu. Tasavvufî bir çevrede yetişen Muhammed Şefî', önce İmdâdullah Tehânevî'nin halifelerinden Mahmûd Hasan Diyûbendî'ye intisap etti (1920). Onun vefatından sonra Eşref Ali Tehânevî'den Çiştîyye, Kâdiriyye ve Sühreverdiyye'ye göre el aldı (1928), şeyhi 1931 yılında kendisine bu üç tarikatta hilâfet verdi.

Hocalık yıllarında Dârü'lulûm-i Diyûbend'e bağlı dârü'liftânın başında bulunan müftü Azîzürrahman Osmânî'den fetva yazıcılığı dersleri aldı ve müftü oldu. Onun vefatıyla dârü'lulûmun fetva makamına geçti (1931) ve bazı aralıklarla bu görevini sürdürdü (1931-1935, 1940-1944). Pakistan'a göç ettikten sonra da fetva vermeye devam etti (1948-1976). Her iki dönemdeki yazılı fetvalarının top-

Muhammed Şefî'
Diyûbendî'nin
kurduğu
Dârü'lulûm-i
Karaçi'nin
Korangi
Kampüsü'nden
bir görünüş

lam sayısı 77.144 olarak tesbit edilmiştir (M. Refî' Osmânî, s. 169-170). 1924'te Dârü't-tedris ve'l-işâât adlı özel bir yayınevi kuran Muhammed Şefî', 1935 yılında yayını 1943'e kadar süren, dârü'liftâda verilen fetvaların yayımlandığı *el-Müftî* adıyla aylık bir dergi çıkardı.

Muhammed Şefî' bir süre siyasetle ilgilendi. Eşref Ali Tehânevî, ülkedeki siyasi gelişmeler üzerine Muhammed Şefî'in Muslim League Partisi'ne destek vermesini ve Hindistan'da iki devlet nazariyesini savunanlar arasında yer almasını öğütleyince o da müslümanların menfaati konusunda gayri müslimlerle yardımlaşmaya cevaz veren bir fetva yayımladı (Shafiq Ali Khan, XXXVI/2 [1988], s. 143-149). Hindistan'ın bölünmesinin ardından Pakistan'a göç ederek Karaçi'ye yerleşti. Diyûbendî âlimlerinin kurduğu Cem'iyet-i Ulemâ-i İslâm Partisi'nin ilk başkanı Şebbîr Ahmed Osmânî ile birlikte anayasa ve kanunlaştırma çalışmalarına katıldı. Şebbîr Ahmed Osmânî'nin 1949'da vefatı üzerine başkanlığı devralan Seyyid Süleyman Nedvî de 1953'te ölünce görev kendisine kaldı. Bir süre anayasa ve kanun hazırlama komisyonlarında çalıştı. 1949'da kurulan Ta'limât-i İslâmî Heyeti'nde dört yıl üyelik yaptı, bir süre de heyete başkan oldu. Bu tarihten sonra da devlette fikhî konularda danışmanlık yaptı ve "müftî-i a'zam-i Pâkistân" lakabıyla anıldı. Dinî eğitimin yaygınlaştırılması için çalıştı ve Haziran 1951'de Dârü'lulûm-i Karaçi'yi kurdu. Bugün yerli ve yabancı öğrencilere hizmet veren bir üniversite görünümündeki müessesede hayatı boyunca dersler verdi ve ileri yaşlarında yönetim oğullarından Muhammed Refî' Osmânî ile Muhammed Taki Osmânî'ye bıraktı. Uzun süren bir hastalığın ardından 6 Ekim 1976 tarihinde Karaçi'de vefat etti.

Eserleri. Muhammed Şefî' Diyûbendî'nin büyük çoğunluğu Urduca olan 150 ka-

dar eseri bulunmaktadır. 1. *Ma'ârifü'l-Kur'ân* (I-VIII, Karaçi 1982, 1992-1993). 1950'de her gün sabah namazından sonra verdiği tefsir dersleriyle 1954-1964 yılları arasında Pakistan Radyosu'nda yaptığı tefsir sohbetlerine dayanmaktadır. Müellif bu çalışmasını genişletip başka âyetler de ekleyerek 1972'de tamamlamış. Önceden yaptığı bazı araştırmaları da tefsir içerisine almıştır. Eşref Ali Tehânevî'nin *Beyânü'l-Kur'ân* adlı işârî tefsirinin fikhî konularla zenginleştirilmiş yeni bir versiyonu niteliğindeki *Ma'ârifü'l-Kur'ân* üzerine Pakistan üniversitelerinde bazı çalışmalar yapılmıştır. Muhammed Hasan Askerî, Muhammed Şemîm ve Muhammad Velî Râzî'nin gerçekleştirdiği İngilizce tercümesinin I. cildi 1995, IV. cildi 2000 yılında Karaçi'de çıkmış ve yakın zamanda sekiz cilt olarak tamamlanmıştır. Muhammed İkbâl Kureyşî, tefsirde yer alan önemli fikhî konuları *Mesâ'il-i Ma'ârifü'l-Kur'ân* adıyla müstakil bir kitap olarak neşretmiştir (Karaçi 1989). 2. *Ahâkâmü'l-Kur'ân* (Karaçi 1987, 1413/1993). Eşref Ali Tehânevî'nin görevlendirmesiyle hazırlanan eserin I ve II. ciltleri Zafer Ahmed Tehânevî'ye, Şuarâ-Hucurât arasındaki sûrelerin tefsirine dair olan III ve IV. ciltleri Muhammed Şefî'e, V. cilt Muhammed İdrîs Kandehevî'ye aittir. Abdüşşekûr Tirmizî ve Cemîl Ahmed Tehânevî'nin yazdığı kısımlar halen neşredilmemiştir. 3. *Fetâvâ-yı Dârü'l-ʿulûm-i Diyûbend*. Bu isim Dârü'lulûm-i Diyûbend'de hazırlanan fetvalar için kullanılan genel bir ad olup genellikle müftü Azîzürrahman Osmânî ile müftü Muhammed Şefî'in fetvalarını ihtiva eder (bk. FETÂVÂ-YI DÂRÜLULÛM-I DİYÜBEND). 4. *İmdâdü'l-müftiyyîn* (Diyûbend 1357/1938). Muhammed Şefî'in Diyûbend'de verdiği fetvalardan 1000 kadarını içermektedir. Eser *Fetâvâ-yı Dârü'l-ʿulûm-i Diyûbend* içinde de yayımlanmıştır (Ka-

MUHAMMED ŞEFİ' DİYÜBENDİ

raçi 1383/1964). **5. Cevâhirü'l-fıkh** (I-II, Karaçi, ts. [Mektebe-i Dârülulûm]). Müellifin daha çok Pakistan'da verdiği fetvalarından yapılmış bir derlemedir. **6. İslâm ka Nizâm-ı Arâzi: 'Uşr u Harâc ki Ahkâm aor Fütûhu'l-Hind** (Karaçi 1979). İslâm toprak sistemiyle ilgili yeni tarz bir haraç kitabıdır. **7. İslâm aor Mûsikî** (şerheden: Muhammed Abdülmuiz, Karaçi 1985, 2. bs.). **8. Sîret-i Hâtemü'l-enbiyâ** (Bombay, ts. [Mektebe-i Eşrefiyye]; Karaçi 1968, 54. bs.). **9. Hatm-i Nübüvvet** (Diyü-bend 1925, 1937; Karaçi 1955, 1965, 1987, 1991, 1419/1998). Gulâm Ahmed Kâdiyânî'nin peygamberlik iddiasını reddedip peygamberliğin Resûl-i Ekrem'le sona erdiği konusunu ele alan bu çalışma, müellifin *Hediyyetü'l-mehdiyyîn fi âyeti hâtemi'n-nebiyyîn* adlı Arapça risâlesine (Diyü-bend 1924; Mültan 1972) dayanmaktadır. Eser ilk Urduca neşrinden (Diyü-bend 1925) sonra devamlı geliştirilerek basılmıştır. **10. Maqâm-ı Şahâbe** (Karaçi 1409/1988). Pakistan'da sahâbe eleştirisi ve şarkiyatçıların çalışmaları üzerine kaleme alınmış bir eserdir.

Muhammed Şefî' Diyü-bendî'nin büyük kısmı yayımlanmış diğer bazı eserleri de şunlardır: *Takrîr-i Tirmizî*, *el-İzdiyâdû's-seni'ale'l-Yâni'î'l-ceni*, *Cedid Me-sâ'il key Şer'î Ahkâm, Âlât-ı Cedid key*

Şer'î Ahkâm, Tasvîr key Şer'î Ahkâm, Evzân-ı Şer'iyye, Mes'ele-i Sûd, Zâb-ı Velâdet, İslâm ka Nizâm-ı Takşim-i Devlet, Ahkâm-ı Hac, Sünnet ü Bid'at, Çil Hadîş, Şehîd-i Kerbelâ, Âlâmât-ı Kiyâmet aor Nüzûl-i Mesîh, Mesîh-i Mev'ûd ki Pehçân, Âdâbü's-şeyh ve'l-mürîd (eserleri için ayrıca bk. M. Takî Osmânî, s. 44-57, 83-84; M. Refî' Osmânî, s. 171-174). Edebiyatla da ilgilenen Muhammed Şefî'in Arapça, Farsça ve Urduca şiirleri bulunmaktadır (örnekler için bk. M. Takî Osmânî, s. 16-35).

Diyü-bendî'nin hayatıyla ilgili çeşitli çalışmalar yapılmıştır. *Ma'ârifü'l-Kur'ân* adlı eserinde yer alan otobiyografisinde ayrıntılı bilgi bulunmaktadır. Babasının hayatına dair yazdığı *Meyrey Vâlid-i Mâcid* adlı risâle kendi hayat hikâyesini de içermektedir. Oğulları Refî' Osmânî ile Takî Osmânî'nin biyografi çalışmaları ise hakkındaki en geniş eserlerdir. Hayatı ve ilmi kişiliği üzerine tezler de yapılmıştır. Habîbullah Han Rânâ'nın *Mevlânâ Müftî Muhammed Şefî' bi-haysiyyeti müfessir* (yüksek lisans tezi 1983, Câmia Pencâb, idâre-i Ulûm-i İslâmiyye) ve Semiulhak b. Abdüddeyyân'ın *Cühûdü'l-müftî Muhammed Şefî' el-'Osmânî fi tefsiri'l-Kur'ânî'l-Kerîm* (yüksek lisans tezi 1990, Câmîatü'l-âlemi'l-İslâmiyye, Külliyyetü usûlî'd-din [İslâmâbâd]) ve Müddessir Ahmed'in *Müftî Muhammed Şefî' ki Dîni u Millî Hîdmât* (doktora tezi 1993, Pencab University, Institute of Islamic Studies) adlı çalışmaları bunlar arasında sayılabilir. Ayrıca ilk defa kendisi tarafından neşredilen *el-Belâg* dergisi vefatı üzerine onun için bir özel sayı çıkarmıştır (*el-Belâg: Müfti-i A'zam Number, XIII/6-8*, Karaçi 1399/1979).

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed Şefî' Diyü-bendî, *Meyrey Vâlid-i Mâcid aor Un key Mücerreb 'Ameliyât*, Karaçi, ts. (Dârü'l-işâât), s. 6, 7, 60-61, 70-89; a.mlf., *Ma'ârifü'l-Kur'ân*, Karaçi 1413/1992, I, 61-63; a.mlf., *Hatm-i Nübüvvet*, Karaçi 1991, s. 8-9; M. Takî Osmânî, *Meyrey Vâlid Meyrey Şeyh aor Un key Mizâc u Mezâk*, Karaçi 2001, s. 16-35, 44-77, 83-84, 116-130; M. Ekber Şâh Buhârî, *Müfti-i A'zam Pâkistân: Ekâbir u Mu'âşirin ki Nazar meyn*, Karaçi, ts. (Dârü'l-işâât); a.mlf., *Ekâbir-i 'Ulemâ-i Diyü-bend*, Lahor, ts. (İdâre-i İslâmiyyât), s. 193-194; a.mlf., *Tarih-i Pâkistân aor 'Ulemâ'ey Diyü-bend*, Karaçi, ts. (E. M. Said Company), s. 326-327; Füyûzrahman, *Te'ârûf-i Kur'ân*, Lahor, ts. (Mektebe-i Medeniyye), s. 312-314; Muhammed Tayyib, *Tarih-i Dârü'l-'ulûm-i Diyü-bend*, Karaçi, ts. (Dârü'l-işâât), s. 73-74; Kh Masud (Muhammad Khalid Masud), "Muhammad Shafi'", *Dictionnaire biographique des savants et grandes figures du monde musulman périphérique du XIXe siècle à nos*

jours (ed. M. Gaborieau v.dğr.), Paris 1992, s. 18-19; a.mlf., "Fetâvâ-yı Dârülulûm-ı Diyü-bend", *DîA*, XII, 440-441; M. Refî' Osmânî, *Hayât-i Müfti-i A'zam*, Karaçi 2000, s. 26-27, 28-29, 31-34, 39-42, 112-114, 122-125, 130-131, 164-165, 169-170, 171-174; M. Abdullah Selîm, "Dârü'l-iftâ-i Dârü'l-'ulûm-i Diyü-bend", *er-Reşid* (Dârülulûm-ı Diyü-bend özel sayısı), IV/2-3, Lahor 1976, s. 204-205, 207-208; Shafiq Ali Khan, "Allamah Shabbir Ahmad Usmani", *JPHS*, XXXVI/2 (1988), s. 143-149.

ABDÜLHAMİT BİRİŞİK

MUHAMMED ŞU'LE

(محمد شعله)

Ebü Abdillâh Şemsüddîn (Kemâluddîn)
Muhammed b. Ahmed
b. Muhammed el-Mevsilî
(ö. 656/1258)

Kıraat âlimi.

623 (1226) yılında doğdu. Aslen Musullu olup Şu'le lakabıyla meşhur olmuş. babası, Halep Valisi Hayır Bey'in yanında muvakkî olarak çalıştığı için Halebî nisbesi ve İbnü'l-Muvakkî künyesiyle de anılmıştır. Çerkez hükümrânlığının sona ermesinin ardından Kahire'ye gittiği belirtilen Muhammed Şu'le (Ziriklî, V, 321) tefsir, fıkıh, tarih gibi alanlarda kendini yetiştirmekle birlikte çalışmalarını Arap dili ve edebiyatı ile kıraat ilminde yoğunlaştırdı; bu arada şiirle de ilgilendi ve eserlerinin bir kısmını manzum olarak kaleme aldı. Henüz çocuk yaşta iken, daha sonra eserlerini kendisinden dinleyen Ebü'l-Hasan Ali b. Abdülazîz el-Erbilî'den kıraat okudu. Kaynaklarda talebelerinden sadece Musul'daki derslerine katılan Taqiyyüddin Ebü Bekir el-Mikassâtî'nin adı zikredilir. Üstün zekâsı, zühdü, mütevazî kişiliği ve Hanbelî mezhebine mensubiyetiyle tanınan Muhammed Şu'le, Safer 656'da (Şubat 1258) Musul'da vefat etti. İbn Receb bu tarihi zikrettikten sonra onun 650'de (1252) öldüğüne dair bir rivayet aktarmış, Carl Brockelmann ise vefat tarihini 25 Safer 650 (7 Mayıs 1252) olarak kaydetmiştir.

Eserleri. **1. Safvetü'r-râsih fi 'ilmî'l-mensûh ve'n-nâsih.** Üzerinde nesih tartışması yapılan âyetlerin sûre tertibine göre ele alındığı eser Muhammed İbrâhim Abdurrahman tarafından neşredilmiştir (bk. bibl.). **2. Kenzü'l-me'ânî fi şerhi Hırzî'l-emânî.** Kâsım b. Firruh eş-Şâtibî'ye ait manzum eserin şerhi olan kitabın birçok kütüphanede yazma nüshaları bulunmaktadır (*el-Fihrisü's-şâmil:*

Dârülulûm-i Karaçi'nin Korangi Kampüsü'nün bâni kitabesi

